

ПРИНЦИПИ ЛЮДИНО-ЦЕНТРИЧНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ОХОРОНОЮ ПРАЦІ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ВИРОБНИЦТВІ

Жигулін О.А.¹, Ткаченко Д.О.², Заїка Д.М.²

¹ к.т.н., доц., ВП НУБіП України «Ніжинський агротехнічний інститут», м. Ніжин, Україна;

² студент, ВП НУБіП України «Ніжинський агротехнічний інститут», м. Ніжин, Україна.

Сформовані людино центричні принципи системи управління охороною праці на конкурентоспроможному підприємстві аграрного сектора економіки України

Постановка проблеми. З розвитком підприємств аграрного сектора економіки України пов'язані конкурентні переваги концентрованого виробництва (високопродуктивна техніка та технологія). Підбір динамічного персоналу на підприємства обумовлює виконання працівниками напружених норм виробітку. Іншими словами, люди свідомо йдуть на підвищення інтенсифікації праці, бо вмотивовані власним саморозвитком в процесі високопродуктивної праці. Актуальною проблемою є забезпечення для працівників небезпечних та нешкідливих умов праці.

Огляд наукової літератури та публікацій. Виникненню певних правових норм завжди має передувати поява нових суспільних відносин, які потребують правового регулювання і є ще не врегульованими правом. Такі суспільні відносини розвиваються за певними правилами, їх суть розкривається через відповідні вихідні положення, засоби, або по-іншому – через характерні принципи [1]. В літературі концентровано дана проблема вирішується через впровадження на підприємствах положень Правил охорони праці в сільськогосподарському виробництві (2012 рік) [2]. У правилах систематично на основі аналізу досвіду обслуговування сільськогосподарської техніки надаються рекомендації щодо її безпечної експлуатації та забезпечення високого рівня охорони праці.

Невирішеною є проблема формування принципів управління охороною праці на сучасному конкурентоспроможному сільськогосподарському підприємстві.

Мета дослідження, результати якого наведені у статті, полягає у формуванні людино-центричних принципів системного управління охороною праці в сільськогосподарському виробництві.

Викладення основного матеріалу дослідження.

В науковій літературі та нормативних актах з охорони праці викладені принципи охорони праці на будь-якому підприємстві та на підприємстві аграрної сфери [1].

До загальних відносяться принципи: комплексності вирішення проблем, економічних стимулів, навчання керівників, координація дій держави та підприємця, консультації власників з працівниками, використання міжнародного досвіду (рис.1).

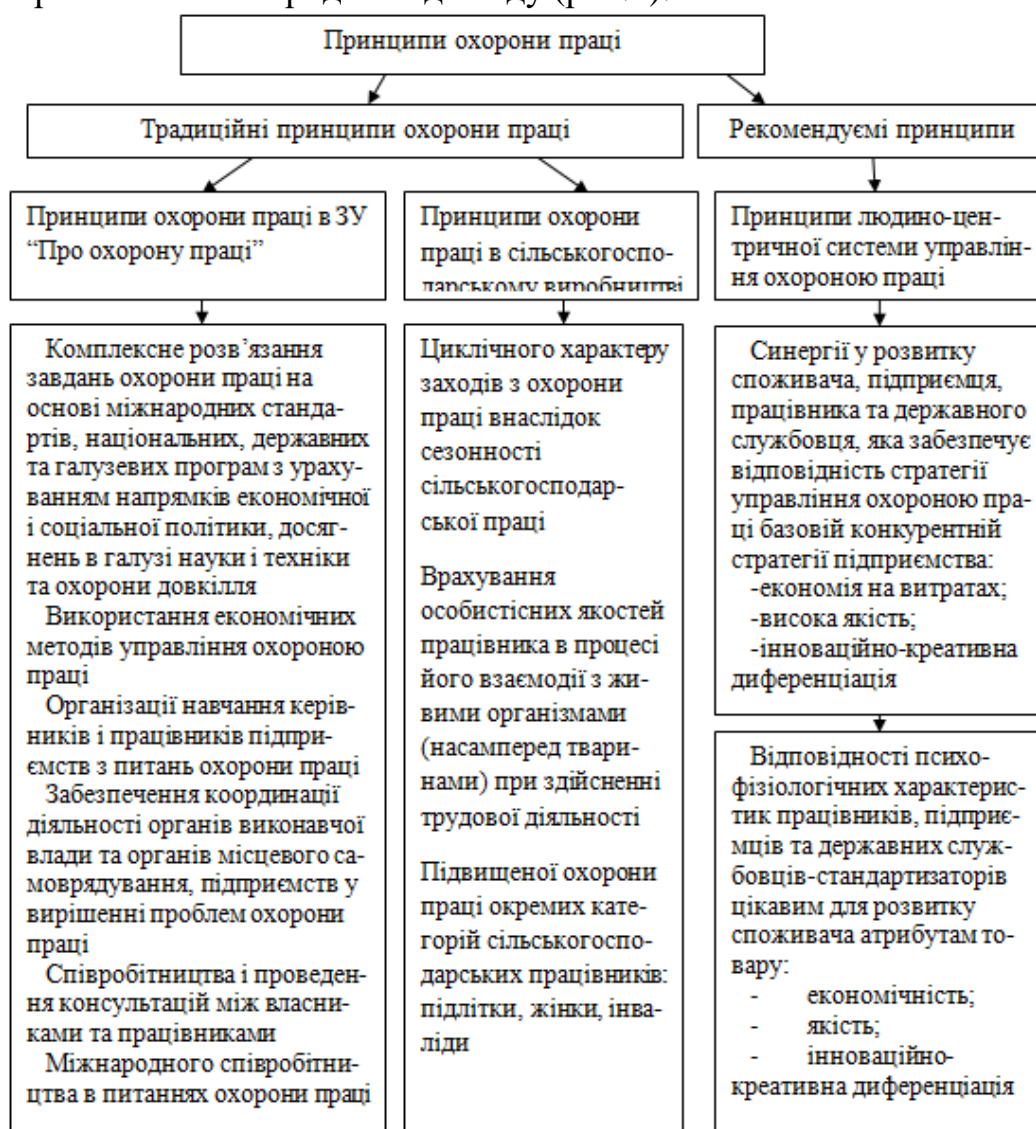

Рис. Принципи охорони праці в сільськогосподарському виробництві

Специфічні принципи у сільськогосподарському виробництві враховують: циклічність заходів з охорони праці внаслідок сезонності сільськогосподарської праці, врахування особистісних якостей працівника в процесі його взаємодії з живими організмами (насамперед тваринами) при здійсненні трудової діяльності та актуальність уваги до охорони праці підлітків, жінок та інвалідів [1].

Найбільш характерним до загальних принципів відноситься комплексність вирішення питань охорони праці. Вона полягає в охопленні питань:

- безпечної експлуатації сільськогосподарських машин;
- поводження з пестицидами, добривами;

- безпеки під час обробітку ґрунту, сівби, садіння і догляду за посівами, збирання зернових, зернобобових та круп'яних культур, збирання та заготівлі соломи, сіна, сінажу і силосу, збирання та післязбирального доробляння льону, вирощування та збирання цукрових буряків, картоплі, вирощування багаторічних насаджень, виконання робіт у захищеному ґрунті;

- безпеки під час приготування, транспортування та роздавання кормів, доїння, транспортування, переганяння та випасання тварин, прибирання, видалення, обробляння та зберігання гною, утримання тварин та птиці;

- забезпечення безпеки бджільництва;
- використання гужового транспорту.

Комплекс включає охоплення функціональних підсистем виробництва сільськогосподарської продукції та її подальшого використання у тваринництві.

Група специфічних принципів охорони праці у сільськогосподарському виробництві включає врахування:

- циклічності (сезонності) заходів з охорони праці;
- взаємовідносин людини та тварини;
- особливості безпеки праці підлітків, жінок та інвалідів.

В цій групі принципів простежуються такі особливості сільського господарства, як його економічність, екологічність, соціальна спрямованість.

Особливість сучасного вирішення проблем сільськогосподарського підприємства полягає в тому, що є вичерпаними традиційні (матеріальні) джерела: земля; праця; капітал.

У теперішній час світова спільнота переходить до залучення єдиного безмежного джерела вирішення проблем виробництва та конкурентоспроможності, яке полягає у використанні креативного потенціалу вмотивованої власним саморозвитком людини.

Традиційними вичерпними джерелами вирішення проблем охорони праці на конкурентоспроможному сільськогосподарському підприємстві є:

формування комплексу можливих небезпек;

доповнення цього комплексу сезонними, тваринними небезпеками та небезпеками по відношенню до підлітків, жінок, інвалідів;

економічна мотивація до вирішення проблем охорони праці роботодавця.

Наведемо пояснення принципів. Існування протягом календарного року різних часових проміжків, які вирізняються як за характером виконуваних робіт, так і за рівнем напруженості та інтенсивності праці, а також закономірність щорічного їх повторення дає змогу шляхом врахування особливостей кожного з таких періодів розробити найоптимальніший порядок організації охорони праці на сільськогосподарському підприємстві, тим самим зменшуючи ризик виникнення нещасних випадків, аварій тощо. Проведені дослідження характеру виробничого травматизму в сільському господарстві показують, що він має сезонний характер. При цьому за сезонами вирізняються характерні причини, події, що призводять до нещасних випадків зі смертельним наслідком, а також найнебезпечніші професії. Наприклад, дійшли висновку, що питома вага смертельно травмованих працівників за порами року становить взимку 17,9% від загальної кількості, весною - 20,4%, влітку - 34,4% та восени 27,3%. Основними причинами нещасних випадків зі смертельним наслідком весною-осінню є незадовільний стан транспортних засобів, порушення вимог техніки безпеки під час їх експлуатації, відсутність або неякісне проведення медичних оглядів, невикористання засобів індивідуального захисту через незабезпеченість ними. Нещасні випадки в зимовий період обумовлені недосконалістю, невідповідністю вимогам безпеки технологічного процесу; незадовільним функціонуванням, недосконалістю або відсутністю системи управління охороною праці; порушенням вимог техніки безпеки під час експлуатації устаткування, машин, механізмів тощо; травмування внаслідок протиправних дій інших осіб. Різняться за

порами року і події, які призводять до смертельного травмування працівників сільського господарства. Якщо весною, влітку та восени ними є перекидання, наїзд транспортних засобів, ураження електричним струмом, високі показники важкості та напруженості праці, стихійні лиха та ушкодження внаслідок контакту з тваринами і комахами, то в зимовий період такими подіями виступають пожежі, дія шкідливих та токсичних речовин, падіння, обвалення предметів, матеріалів, травми, заподіяні іншими особами. Нарешті, якщо для весняно-осіннього періоду найбільш небезпечною професією в сільському господарстві є тракторист машиніст (питома вага смертельно травмованих представників цієї професії весною, літом та восени становить 31% від загальної кількості загиблих), то взимку найчастіше травмуються охоронці (28,1%) [4, с. 16-22]. Планування профілактичних, організаційно-технічних та інших заходів з охорони праці має базуватися на системі даних про наявні небезпеки і ступінь ризику виникнення нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань. Таке прогнозування діяльності з охорони праці на сільськогосподарському підприємстві, закріплене в локальних нормативних актах, має вирішальне значення для підвищення ефективності роботи з охорони праці.

Наступним традиційним принципом охорони праці в сільському господарстві є принцип врахування особистісних якостей працівника в процесі його взаємодії з живими організмами (насамперед тваринами) при здійсненні трудової діяльності. Виробництво сільськогосподарської продукції являє собою складну систему, основою якої є тісний і нерозривний контакт працівника з об'єктами рослинного та тваринного світу. Розглядаючи сільськогосподарську працю, варто погодитись з твердженням В.М. Єрмоленка: “якщо працівника у інших сферах економіки можливо навчити трудовим навикам незалежно від його соціального походження, то у сільському господарстві залишаються найефективнішими працівниками саме вихідці з села, побут яких з раннього дитинства і формує їхню трудову аграрну правосуб'єктність” [5, с. 51]. Сільськогосподарська праця є своєрідним способом життя, що вирізняє її серед інших видів трудової діяльності і не дає змоги ототожнювати її з працею в промисловості. Це висуває на перший план роль людського фактору в забезпеченні високого рівня охорони праці в сільському господарстві. Зауважимо, що людський фактор визначають як складну внутрішню програму людини, представлену консервативною базисною

(генетичною) програмою і динамічною надбудовною (соціальною) частиною, які є мірилом оцінки людиною всіх явищ природного світу. Це фільтр, через який кожна людина по-різному оцінює одне й те ж явище [6, с. 8]. Проведені дослідження причин виробничого травматизму в сільському господарстві показують, що близько третини, а саме 34 % з них складають порушення трудової дисципліни потерпілими [7, с. 4]. Відповідно, для забезпечення належного рівня охорони праці в сільському господарстві варто обов'язково брати до уваги людський фактор. Врахування особистісних якостей працівника при виконанні робіт у сільському господарстві для забезпечення належного рівня охорони праці є особливо важливим у тваринництві, оскільки тварини є джерелом підвищеної небезпеки, а виключити контакт їх з людиною навіть за високого рівня механізації виробничих процесів неможливо. Особливості безпечного поводження з сільськогосподарськими тваринами закріплені в галузевих нормативних актах з охорони праці. Обов'язковість ознайомлення працівників, які обслуговують тварин, з індивідуальними особливостями останніх встановлена п. 12.7.2 НПАОП 01.2-1.03-08 “Правил охорони праці в птахівництві” та п. 13.2.2 “Правил охорони праці в тваринництві. Свинарство”. Необхідність обов'язкового інформування працівників про агресивних тварин, зокрема шляхом вивішування табличок з відповідними написами, передбачається п. 1.10 “Правил охорони праці в сільськогосподарському виробництві” (щодо всіх видів тварин), п. 4.6.13 цього ж нормативного акту щодо великої рогатої худоби та п. 9.2 стосовно норовистих коней; п. 13.2.4 “Правил охорони праці в тваринництві. Свинарство” передбачає необхідність попередження про агресивних свиней, п. 13.1.6 “Правил охорони праці в тваринництві. Велика рогата худоба” - про корів та бугаїв. Велику увагу в галузевих нормативних актах з охорони праці приділяється регламентації поведінки працівників, що здійснюють догляд за сільськогосподарськими тваринами. Це, зокрема п. 12.7.6 “Правил охорони праці в птахівництві”, п. 13.2.3 та 13.2.54 “Правил охорони праці в тваринництві. Свинарство”, п. 4.6.15 “Правил охорони праці в сільськогосподарському виробництві”, п. 13.1.7 “Правил охорони праці в тваринництві. Велика рогата худоба”, якими обумовлюється спокійна, впевнена поведінка обслуговуючого персоналу, без різких окриків, побоїв тощо з метою запобігання виникненню відповідної агресивної поведінки тварин. Також забороняється присутність осіб, які постійно обслуговують тварин, під

час проведення болісних для них профілактичних та лікувальних процедур. Ці вимоги містяться в п. 13.2.56 “Правил охорони праці в тваринництві. Свинарство”, п. 13.4.32 “Правил охорони праці в тваринництві. Велика рогата худоба”. Крім того, встановлюються вимоги щодо закріплення певних працівників за конкретними тваринами (наприклад робочі коні закріплюються за конюхами та їздовими) чи за певною групою тварин. При цьому забороняється часта зміна персоналу та навіть зміна зовнішнього вигляду верхнього одягу. З урахуванням особливостей характеру тварин особам, що їх обслуговують, забороняється курити, використовувати різкі пахучі речовини, а при догляді за бугаями-плідниками - одягати одяг певних кольорів, які можуть роздратувати тварину. Ці питання врегульовані п. 12.7.3 “Правил охорони праці в птахівництві”, п.13.2.2, п. 13.2.57 “Правил охорони праці в тваринництві. Свинарство”, п. 9.1 “Правил охорони праці в сільськогосподарському виробництві”, п. 13.4.30 “Правил охорони праці в тваринництві. Велика рогата худоба”. Нарешті, роботи по обслуговуванню бугаїв-плідників, кнурів і жеребців віднесені до робіт з підвищеною небезпекою, виконання яких потребує спеціального навчання та щорічної перевірки знань з охорони праці (відповідно до Переліку робіт з підвищеною небезпекою, затвердженого наказом Держнаглядохоронпраці від 26 січня 2005 р. № 15). Як бачимо, виробництво продукції тваринництва в будь-якому разі засноване на контакті людини з тваринами, виключити який повністю неможливо. Відповідно, регламентувати заходи з охорони праці цієї категорії працівників у локальних нормативних актах необхідно обов'язково з врахуванням індивідуальних особливостей як працівників так і тварин, з якими відбувається контакт в процесі трудової діяльності. Для працівників галузі рослинництва зв'язок людини з об'єктами рослинного світу накладає дещо менший відбиток на процес охорони праці, але все ж таки відношення особи до своєї праці, можливість виконувати обов'язки, в тому числі і щодо дотримання норм техніки безпеки в поєднанні з професійною спроможністю до виконання сільськогосподарської праці є невід'ємним елементом ефективної організації охорони праці на сільськогосподарських підприємствах.

Важливий вплив на процес правового регулювання охорони праці в сільському господарстві має також принцип підвищеної охорони праці окремих категорій сільськогосподарських працівників. Таку засаду правового регулювання охорони праці в сільському

господарстві виокремлював у своїх працях Ф.М. Раянов, який пов'язував дію цього принципу з тим, що в сільськогосподарському виробництві посилену трудову участь приймають особи зі зниженою працездатністю: підлітки, жінки, інваліди [8, с. 53]. На нашу думку, цей принцип інституту охорони праці в сільському господарстві має місце і сьогодні, але потребує певного уточнення. Насамперед, гарантії щодо праці жінок, молоді та інвалідів надаються в порядку, передбаченому загальним законодавством про працю. Охорона праці жінок, зайнятих в сільському господарстві, не має кардинальних відмінностей від охорони праці цієї категорії працюючих в інших галузях економіки. Їм надаються додаткові гарантії, які можна поділити на дві групи: до першої входять специфічні вимоги з охорони праці для всіх жінок, передбачені ст.10 Закону України “Про охорону праці” від 14 жовтня 1992 р. та ст. 174 КЗпП України (заборона використання жіночої праці на певних роботах, перелік яких наводиться в наказі Міністерства охорони здоров'я “Про затвердження Переліку важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок” від 29 грудня 1993 р. № 256, та обмеження щодо залучення жінок до підіймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми (7 кг), закріплені в Наказі Міністерства охорони здоров'я “Про затвердження Граничних норм підіймання і переміщення важких речей жінками” від 10 грудня 1993 р. № 241); другу групу складають вимоги щодо охорони праці вагітних жінок та жінок, що мають дітей певного віку, передбачені статтями 176-186 КЗпП України. Особливості праці жінок у сільському господарстві виокремлюються в переліку сільськогосподарських робіт, на яких їх праця заборонена, а також у Рекомендації Міжнародної організації праці щодо праці жінок у нічний час у сільському господарстві № 13, щодо забезпечення жінкам періоду відпочинку, який відповідає їх фізіологічним потребам і становить щонайменше 9 годин, причому цей період по мірі можливості має бути безперервним. Галузеві особливості охорони праці інвалідів у сільському господарстві не виокремлюються. Це питання врегульоване загальним законодавством, насамперед ст. 12 Закону України “Про охорону праці” від 14 жовтня 1992 р., ст. 172 КЗпП України та Законом України “Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні” від 21 березня 1991 р. Якщо ж говорити про працю неповнолітніх

працівників, то в сільському господарстві вона має притаманні тільки цій галузі особливості. Мова йде про встановлення мінімального 14-річного віку для членів фермерських господарств (відповідно до ст. 3 Закону України “Про фермерське господарство” від 19 червня 2003 р.), не зважаючи на вказівку статті 188 КЗпП України про заборону прийняття на роботу осіб молодше 16 років, та як виняток, за згодою одного з батьків або особи, що їх замінює, працевлаштування осіб, які досягли 15 років. Враховуючи те, що відповідно до ч. 1 ст. 27 Закону України “Про фермерське господарство” від 19 червня 2003 р. трудові відносини у фермерському господарстві базуються на основі праці його членів, неповнолітні особи не просто допомагають старшим членам сім’ї у виконанні певних робіт у вільний час, а й є рівноправними членами господарства. Наведені факти свідчать про необхідність посилення заходів з охорони праці для неповнолітніх сільськогосподарських працівників в порівнянні з особами, залученими до роботи в інших сферах господарської діяльності, як на підставі загальних норм законодавства по працю (гл. XIII “Праця молоді” КЗпП України, ст. 11 Закону України “Про охорону праці” від 14 жовтня 1992 р., Наказу Міністерства охорони здоров’я “Про затвердження Граничних норм підіймання і переміщення важких речей неповнолітніми” від 22 березня 1996 р. № 59), так і з врахуванням певних видів робіт в сільському господарстві, на яких заборонено застосування праці неповнолітніх (ДНАОП 0.03-8.07-94 “Перелік важких робіт і робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці неповнолітніх”, затверджений наказом МОЗ України від 31 березня 1994 р. № 46), а також відповідної регламентації організації охорони праці локальними нормативними актами з врахуванням спеціалізації того чи іншого сільськогосподарського підприємства.

Проведене пояснення специфічних принципів охорони праці у сільському господарстві суттєво не впливає на загальний негативний стан безпеки праці.

Аналіз травматизму показує, що в інструкціях з охорони праці травмованих робітників розібрані способи протидії факторам травмування. Роботодавця економічно мотивують до протидії травматизму. Але кількість та тяжкість нещасних випадків збільшується рік за роком.

Головний чинник такого становища або фактор-мінімум, який руйнує систему управління охороною праці на підприємствах

України, наступний: відсутність внутрішньої мотивації задіяних в трудовому процесі сторін:

виконувати вимоги інструкцій працівниками;
виділяти кошти на охорону праці підприємцем-роботодавцем;
творчо розробляти та контролювати виконання нормативів (інструкції, правила, положення) державними службовцями.

Можна визначити ресурс, який сьогодні є вичерпним, щодо вирішення проблем охорони праці. Таким ресурсом є ресурс уваги (за наявності вичерпної інформації її нормативи не беруть до уваги). До охорони праці відносяться як до неприємного, але необхідного заняття.

В раніше проведених та описаних дослідженнях [3] визначено напрям нейтралізації дії фактора-мінімум: включення в число задіяних в процес забезпечення охорони праці сторін споживача та створення умов синергії у розвитку представників усіх сторін (споживач, працівник, підприємець, державний службовець).

Споживач є тією зв'язуючою ланкою, яка відтворює дію системи управління охороною праці на сучасному підприємстві. Його фінансова та моральна підтримка необхідна підприємству для мотивації: роботодавця-підприємця організувати безпечний бізнес; працівника будувати кар'єру без травм та професійних захворювань у цьому бізнесі; державного службовця створювати стандарти щодо безпеки у розвитку бізнесу.

Висновки:

1. Аналіз травматизму в аграрному секторі економіки України вказує на його недопустимий рівень.

2. Традиційні принципи вирішення проблем охорони праці у теперішній час потребують корегування.

3. Ефективними є людино-центричні принципи охорони праці на конкурентоспроможному підприємстві аграрного сектора економіки України.

До напрямів подальших досліджень можна віднести коригування нормативних актів в сільськогосподарському виробництві.

Список літератури

1. Новак Т.С. Інституціональні принципи охорони праці в сільському госпо-дарстві (загальна характеристика). – Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/2461/8/>

2. Правила охорони праці в сільськогосподарському виробництві (2012 р.). – Режим доступу:

<http://dnaop.com/html/32235/doc->

[%D0%9D%D0%9F%D0%90%D0%9E%D0%9F_01.0-1.01-12](http://dnaop.com/html/32235/doc-%D0%9D%D0%9F%D0%90%D0%9E%D0%9F_01.0-1.01-12)

3. Жигулін О.А. Управління конкурентоспроможністю підприємств аграрної сфери: Монографія. – К.: Видавець ПП Лисенко М.М., 2016. – 328 с.

4. Сліпачук О.А. Визначення особливостей виникнення нещасних випадків у сільськогосподарському виробництві у зимовий період / О.А. Сліпачук, Л.О. Мітюк // Інформаційний бюлетень з охорони праці. - 2009. - № 3. - С. 16-22.

5. Єрмоленко В.М. Аграрне право як самостійна галузь права України // Аграрне право України : підручник / Єрмоленко В.М., Гафурова О.В., Гребенюк М.В. та ін.; за ред. В.М. Єрмоленка. - К : Юрінком Інтер, 2010. - С. 43-65.

6. Пістун І.П. Охорона праці (людський чинник). Навчальний посібник / І.П. Пістун, І.І. Кельман, Є.К. Вільховський - Львів, Афіша, 2008. - 304 с.

7. Шимко В. Тільки ли трактор винуват? / Владимир Шимко // Охрана труда. - 2008. - № 5. - С. 4-5.

8. Раянов Ф.М. На страже труда / Ф. М. Раянов. - Уфа : Башкирское книжное издательство, 1980. - 144 с.